Czas jako tworzywo życia społecznego w teorii Giddensa

AUTOR

Fundacja Dobre Państwo

STRESZCZENIE / ABSTRACT

Anthony Giddens, jeden z czołowych myślicieli współczesnej socjologii, proponuje teorię strukturacji, która ma na celu przezwyciężenie tradycyjnych podziałów między jednostką a strukturą społeczną. Artykuł eksploruje koncepcję czasu jako fundamentalnego tworzywa życia społecznego, analizując, jak rutyna, cielesność i pamięć przyczyniają się do budowania bezpieczeństwa ontologicznego i poczucia ciągłości istnienia. Ponadto, tekst bada rolę czasu w organizacji władzy, integracji społecznej na różnych poziomach oraz w kształtowaniu historyczności. Zwraca również uwagę na dynamikę zmian społecznych, wynikającą z niezamierzonych konsekwencji ludzkich działań, które prowadzą do ciągłych transformacji i kryzysów. Pogłęb swoją wiedzę o tym, jak Giddens redefiniuje nasze rozumienie społeczeństwa poprzez pryzmat czasu.

Anthony Giddens, one of the leading thinkers in contemporary sociology, proposes a theory of structuration that seeks to overcome traditional divisions between the individual and social structure. This article explores the concept of time as the fundamental fabric of social life, analyzing how routine, corporeality, and memory contribute to building ontological security and a sense of continuity of existence. Furthermore, the text examines the role of time in the organization of power, social integration at various levels, and the shaping of historicity. It also highlights the dynamics of social change, resulting from the unintended consequences of human actions, which lead to constant transformations and crises. Deepen your understanding of how Giddens redefines our understanding of society through the lens of time.

Artykuł analizuje teorię strukturacji Anthony'ego Giddensa, ze szczególnym uwzględnieniem roli czasu i świadomości w kształtowaniu życia społecznego. Giddens, w opozycji do dualistycznych podziałów w naukach społecznych, postrzega strukturę i działanie jako wzajemnie konstytuujące się elementy. Struktura nie jest zewnętrznym ograniczeniem, lecz "pamięcią społeczną" zapisaną w codziennych rutynach, które umożliwiają i krępują nasze

wybory. Aktor refleksyjny, monitorujący swoje działania, nawiguje między świadomością praktyczną a dyskursywną, zakorzeniony w ciele i rytmach społecznych. Czas przestaje być neutralnym tłem, stając się medium historyczności, władzy i integracji społecznej. Artykuł zestawia Giddensa z innymi myślicielami, jak Veblen, Foucault i Marx, by ukazać, jak czas jest utowarowiony, dyscyplinujący i wykorzystywany do wyrażania nierówności. Teoria strukturacji staje się narzędziem do zrozumienia ludzkiej kondycji, gdzie czas jest zarówno warunkiem istnienia społeczeństwa, jak i warunkiem jego poznania.

SŁOWA KLUCZOWE

Anthony Giddens | teoria strukturacji | czas społeczny | dwoistość struktury | aktor refleksyjny | świadomość praktyczna | bezpieczeństwo ontologiczne | integracja społeczna i systemowa | władza nad czasem | niezamierzone konsekwencje | podwójna hermeneutyka | rutyna społeczna | ciało w socjologii | historyczność | modernizacja

Giddens: przezwyciężanie dualizmów społecznych

Anthony Giddens należy do grona myślicieli, którzy świadomie podejmują próbę zerwania z jałowymi dualizmami, od dekad rozszczepiającymi nauki społeczne na wrogie sobie obozy interpretacyjne. W samym sercu jego projektu intelektualnego spoczywa teoria strukturacji, której celem jest przekroczenie antynomii, każących wybierać między jednostką a strukturą, mikrospołecznymi relacjami a makrosystemami czy wreszcie podmiotem a obiektem badań. Jak bowiem pisał, „socjologia nie może być ani nauką o działaniu bez struktury, ani nauką o strukturze bez działania” – i ta lapidarna formuła streszcza jego ambicję wyjścia poza obie skrajności.

Dwoistość struktury: spoiwo działania i systemu

Sercem teorii Giddensa jest koncepcja dwoistości struktury. Nie jest to jednak prosta konstatacja, że działanie i struktura wpływają na siebie nawzajem, lecz teza znacznie bardziej radykalna: są one dwiema stronami tej samej monety. Struktura jest bowiem jednocześnie narzędziem i produktem społecznych praktyk. Reguły i zasoby, z których utkane są systemy społeczne, istnieją tylko dlatego, że są nieustannie powielane i utrwalane w codziennych działaniach ludzi. W tym ujęciu struktura przestaje być zewnętrznym murem

ograniczeń, a staje się raczej rodzajem „pamięci społecznej”, zapisanej w rutynach, które jednocześnie krępują nasze wybory i w ogóle umożliwiają nam działanie.

Giddens świadomie lawiruje przy tym między dwiema teoretycznymi skrajnościami. Odrzuca zarówno funkcjonalistyczną wizję społeczeństwa jako bezosobowego, samoregulującego się mechanizmu, jak i hermeneutyczne sprowadzanie wszystkiego do subiektywnych interpretacji jednostek. Oba te podejścia gubią bowiem z oczu fundamentalne napięcie, w którym ludzka sprawczość pozostaje nierozerwalnie spleciona z ramami strukturalnymi. W tej diagnozie nie był zresztą osamotniony, co trafnie ujął Pierre Bourdieu, myśliciel przez Giddensa ceniony: „świat społeczny jest równocześnie zewnętrzny i wewnętrzny wobec podmiotu: zewnętrzny, jako sieć struktur, i wewnętrzny, jako habitus”. Choć posługiwali się odmiennym językiem, obaj wskazywali na tę samą konieczność – ujęcia rzeczywistości w perspektywie nieustannej, dynamicznej dialektyki.

Świadomość: praktyka i dyskurs w codziennym działaniu

U fundamentów teorii strukturacji Giddens umieszcza postać aktora refleksyjnego, podmiotu, którego działanie nie jest prostą reakcją na bodziec, lecz podlega nieustannemu monitorowaniu. Ów monitoring wykracza jednak poza świadome planowanie czy werbalizację celów, sięgając w głąb tego, co socjolog nazywa świadomością praktyczną. Jest to ta warstwa milczącej wiedzy, którą dysponujemy i którą posługujemy się w działaniu, choć wymyka się ona werbalizacji. Dzięki niej jednostki bezbłędnie nawigują w gąszczu reguł interakcyjnych, odczytują niuanse gestów i rozpoznają rytmy życia zbiorowego, nie posiadając przy tym pełnego, analitycznego wglądu we własne kompetencje.

Jej dyskursywnym odpowiednikiem jest świadomość obejmująca te aspekty działania, które aktor potrafi ująć w ramy języka i racjonalnie uzasadnić. Oba te poziomy świadomości są nierozerwalnie splecione z czasowością ludzkiej egzystencji. Świadomość praktyczna manifestuje się w płynnych, zrutynizowanych czynnościach, które generują poczucie trwania i ciągłości, podczas gdy świadomość dyskursywna często zatrzymuje ów strumień zdarzeń, by nadać im sens lub poddać je interpretacji. W tym sensie, w rutynie codzienności, nie mamy ciała w czasie, lecz jesteśmy czasem przez ciało.

Rutyna, ciało, pamięć: filary bezpieczeństwa ontologicznego

Powtarzalność codziennych działań, z pozoru banalna rutyna, stanowi dla Giddensa fundament bezpieczeństwa ontologicznego, czyli głębokiego poczucia ciągłości własnego istnienia. Rutyna nie jest tu trywialnym nawykiem, lecz warunkiem orientacji w świecie i podstawą stabilności jaźni. Bez niej człowiek zostałby rzucony w chaos nieprzewidywalnych zdarzeń, tracąc oparcie w spójności własnego doświadczenia. Widać to z tragiczną ostrością w sytuacjach granicznych, gdy rytm życia zostaje brutalnie przerwany. Analizując świadectwa więźniów obozów koncentracyjnych, dostrzegamy, jak utrata codziennych rytuałów pozbawiała ludzi poczucia autonomii, a wraz z nim zdolności do wyobrażania sobie jakiejkolwiek przyszłości. Czas, przeżywany jako ciągłość powtarzalnych działań, staje się w tym sensie nie tylko wymiarem życia, ale wręcz warunkiem zachowania tożsamości.

Centralne miejsce w tym procesie zajmuje ciało. Giddens, twórczo rozwijając intuicje Maurice'a Merleau-Ponty'ego, podkreśla, że ciało nie jest obiektem umieszczonym w czasoprzestrzeni, lecz samym ośrodkiem działania i świadomości. To poprzez ciało człowiek konstytuuje jedność swojego doświadczenia, a rytmy biologiczne – sen, oddech, ruch – rezonują z rytmami społecznymi, takimi jak praca, spotkania czy ceremonie. W tej perspektywie nie mamy ciała w czasie, lecz jesteśmy czasem przez ciało, które staje się żywym pomostem między trwaniem jednostkowym a trwaniem wspólnotowym.

Pamięć również zyskuje tu nowy wymiar, daleki od pasywnego magazynu przeszłych zdarzeń. Funkcjonuje ona jako aktywny mechanizm „uobecniania", który spaja minione doświadczenia, teraźniejszość i antycypowaną przyszłość w jedną całość. Pamiętając, człowiek nie tyle odtwarza przeszłość, ile organizuje swoje obecne działanie wedle schematów w niej zakorzenionych. To właśnie pamięć czyni możliwą rutynizację, a zarazem funduje możliwość przewidywania przyszłych stanów rzeczy. Słowa Paula Ricoeura, że „czas staje się ludzkim dopiero wtedy, gdy zostaje przeżyty i opowiedziany", doskonale oddają charakter refleksyjnej świadomości u Giddensa, gdzie narracja, pamięć i działanie splatają się w nierozerwalny proces.

Podmiotowość człowieka kształtuje się zatem w dynamicznym napięciu między codzienną rutyną a świadomością dyskursywną, między ciałem zakorzenionym w rytmach biologicznych a instytucjami wyznaczającymi długie trwanie społeczne. Czas jawi się w tej optyce jako medium, które nie tylko gwarantuje ciągłość, lecz także otwiera pole dla transformacji.

Czas: konstytutywny wymiar życia społecznego

To nie przypadek, że w samym sercu projektu Giddensa odnajdujemy pojęcie czasu. Czerpiąc zarówno z fenomenologii Alfreda Schütza, jak i z analiz dyscypliny Michela Foucaulta, Giddens odrzuca wizję czasu jako neutralnego tła dla zdarzeń. W jego ujęciu staje się on konstytutywnym wymiarem bycia w świecie, a mottem tej teorii mogłoby być zdanie Henriego Bergsona: „Czas nie jest pojemnikiem zdarzeń, ale samym medium ich trwania". W codziennych praktykach czas i przestrzeń są bowiem nieustannie „rekonstruowane", a samo społeczeństwo jawi się w istocie jako proces ich ustawicznej reprodukcji.

Toteż analiza Giddensa w naturalny sposób rozpięta jest między mikrospołecznymi rutynami a długim trwaniem instytucji. Na poziomie elementarnym odnajdujemy codzienną **durée**, ów indywidualny strumień aktywności przerywany jedynie snem, który konstytuuje podstawowy wymiar doświadczenia. Jednostka, poprzez refleksyjne monitorowanie własnych działań, buduje poczucie ciągłości i przewidywalności, które Giddens nazywa bezpieczeństwem ontologicznym. Z drugiej zaś strony, powtarzalność i rutyna nie są wyłącznie domeną psychologii. Te same, nieustannie ponawiane praktyki stają się fundamentem instytucji społecznych, których trwanie wykracza daleko poza życie jednostek, choć to właśnie przez te jednostki jest nieustannie podtrzymywane.

Mikrointerakcje a trwałość instytucji: integracja systemowa

Jednym z najbardziej przenikliwych wkładów Giddensa w socjologię jest jego ujęcie, które zasypuje fałszywą przepaść między integracją społeczną a systemową. Klasyczna myśl społeczna operowała bowiem na sztywnym podziale: z jednej strony ulotny świat bezpośrednich relacji międzyludzkich, czyli poziom mikrospołeczny, z drugiej zaś – monumentalne instytucje, państwo i długie procesy historyczne, a więc poziom makrospołeczny. Giddens z analityczną precyzją podważa ten dualizm, dowodząc, że oba wymiary są ze sobą nierozerwalnie sprzężone i wzajemnie się konstytuują. Integracja społeczna, dokonująca się w sytuacjach współobecności – w interakcjach twarzą w twarz – nie może być oddzielona od integracji systemowej, która podtrzymuje rozległe sieci relacji w czasie i przestrzeni. Spotkanie dwóch osób w pracy czy na ulicy jest zawsze wplecione w szersze ramy instytucjonalne, a zarazem to właśnie te lokalne interakcje reprodukują owe ramy.

Kluczową rolę odgrywa tu czas, który pozwala przedłużać stosunki społeczne poza ulotną chwilę spotkania. Systemy społeczne obejmują długotrwałość, przenosząc relacje daleko poza bezpośrednie kontakty, lecz to właśnie krótkie, zlokalizowane interakcje nadają im konkretny, przeżywany sens. Giddens rozwija tu myśl Ervinga Goffmana, którego uważał za jednego z niewielu socjologów świadomie traktujących

czasoprzestrzeń jako fundament życia społecznego. To Goffman pisał, że „spotkania są podstawowymi jednostkami życia społecznego, to w nich tworzy się porządek, który później zostaje uogólniony". Giddens idzie o krok dalej, pokazując, że to właśnie „seryjność" tych spotkań – ich powtarzalny, zrytualizowany porządek – stanowi mechanizm, przez który mikroświat interakcji i makroświat struktur stają się nierozerwalne.

Władza: organizowanie czasoprzestrzeni (Giddens, Foucault)

Z zagadnieniem integracji społecznej i systemowej nierozerwalnie splata się kwestia władzy. Dla Giddensa nie jawi się ona jako byt istniejący obok struktury, lecz jako sama zdolność do organizowania czasoprzestrzeni działania. Władzę sprawuje zatem ten, kto kontroluje czas innych ludzi, kto decyduje o rytmach pracy, nauki, świętowania czy odpoczynku. Michel Foucault, analizując nowożytne dyscypliny, zauważył przenikliwie, że „człowiek nowoczesny staje się posłuszny, ponieważ jego czas zostaje dokładnie podzielony, zmierzony i zdyscyplinowany". Giddens w pełni zgadza się z tą intuicją, wskazuje jednak zarazem, że władza nie jest jedynie represyjna – umożliwia ona także koordynację działań i otwiera przestrzeń dla nowych, nieistniejących wcześniej możliwości.

Najbardziej wyrazistym wcieleniem władzy nad czasem jest nowoczesny kapitalizm. Podczas gdy w społeczeństwach tradycyjnych czas był ściśle powiązany z cyklami przyrody i symboliką religijną, modernizacja zerwała te odwieczne powiązania, utowarowując go i przekształcając w precyzyjnie mierzoną jednostkę, którą można kupić i sprzedać. Max Weber, badając początki kapitalizmu, pisał, że „czas to pieniądz", a wraz z tą maksymą narodził się nowy etos pracy, który podporządkował całe życie społeczne wymogom ekonomicznej racjonalizacji. Z kolei Karl Marx ukazał dramatyczny aspekt tego samego procesu, wskazując, że czas pracy staje się źródłem wyzysku, ponieważ pracownik oddaje kapitaliście nie tylko swoją energię, ale także własne życie mierzone godzinami. Giddens, choć krytyczny wobec determinizmu marksizmu, przejmuje tę intuicję, że organizacja czasu jest rdzeniem nowoczesnych form władzy i dominacji.

Niezamierzone konsekwencje: motor zmiany historycznej

Rola czasu wykracza jednak daleko poza funkcję społecznego metronomu, który porządkuje władzę i integrację. Dla Giddensa czas jest bowiem medium historyczności, czyli tej szczególnej świadomości, jaką

społeczeństwo posiada na temat własnego rozwoju. Ludzie nie tylko działają w czasie, ale również tworzą narracje nadające ich poczynaniom sens i kierunek, przez co teoria strukturacji wchodzi w dialog z filozofią historii. Już Giambattista Vico pisał, że „świat narodów stworzyli sami ludzie", podkreślając, że dzieje nie są naturalnym procesem, lecz produktem ludzkiej aktywności. Giddens, rozwijając tę intuicję, wskazuje, że historyczność polega na zdolności społeczeństw do refleksyjnego monitorowania własnej trajektorii i jednoczesnego włączania tej refleksji w sam bieg wydarzeń.

Historia nie jest zatem uporządkowanym archiwum minionych zdarzeń, lecz dynamicznym splotem ludzkich działań i ich niezamierzonych konsekwencji. Giddens formułuje to w słynnym zdaniu: „historia jest wynikiem działań celowych, ale nie jest ich zamierzonym wynikiem". Myśl ta rezonuje z klasycznymi intuicjami Hegla, dla którego dzieje ludzkości były procesem, w którym rozum urzeczywistnia się poprzez chaos i przypadek. W ujęciu Giddensa nie chodzi jednak o metafizyczny rozwój Ducha, lecz o chłodną, socjologiczną analizę tego, jak nieprzewidywalne efekty ludzkich poczynań tworzą nowe warunki i ograniczenia dla następnych pokoleń.

Z tego powodu badanie czasu w społeczeństwie nigdy nie może być neutralnym opisem chronologii, lecz musi uwzględniać fakt, że świadomość historyczna sama staje się czynnikiem sprawczym. Rozwój technik zapisu i transmisji – od pisma i druku po media elektroniczne – radykalnie poszerzył horyzonty czasowe społeczeństw, umożliwiając przechowywanie wiedzy i koordynację działań w skali globalnej. W ten sposób nowoczesność jawi się jako epoka, w której „obecność w czasie oddziela się od obecności w przestrzeni", co fundamentalnie przekształca samą tkankę życia społecznego.

Każda teoria społeczna, która pragnie uchwycić dynamikę życia zbiorowego, musi uznać za jedną ze swoich głównych zasad, że ludzkie działania rzadko prowadzą do w pełni zamierzonych skutków. Anthony Giddens określa to zjawisko mianem niezamierzonych konsekwencji, wskazując, że aktorzy działają intencjonalnie, lecz rezultaty ich aktywności nierzadko rozmijają się z pierwotnymi celami. Co więcej, konsekwencje te mogą wchodzić w obieg społeczny, stając się nieuświadamianymi warunkami dla kolejnych działań. W ten sposób społeczeństwo nieustannie produkuje własne ramy, które wymykają się spod kontroli jednostek, ale które są jednocześnie przez te jednostki podtrzymywane.

Analiza niezamierzonych konsekwencji łączy się u Giddensa z pojęciem sprzeczności. Nie są one jedynie konfliktem interesów czy różnicą zdań, ale wynikają z samej strukturalnej logiki systemów społecznych. Zasady organizujące życie zbiorowe bywają bowiem jednocześnie wzajemnie zależne i przeciwstawne, a ich współwystępowanie rodzi napięcia prowadzące do przewrotnych rezultatów. Giddens analitycznie rozróżnia sprzeczności pierwotne, immanentne całym formacjom społecznym, od wtórnych, które są ich pochodnymi. Pozwala to zrozumieć, dlaczego społeczeństwa, nawet gdy dążą do stabilności, pozostają przestrzenią nieustannych kryzysów i przemian.

Sprzeczności, podobnie jak niezamierzone konsekwencje, posiadają fundamentalny wymiar temporalny. Nie ujawniają się natychmiast, lecz rozwijają w długim trwaniu, a ich skutki stają się widoczne dopiero z upływem czasu. To prowadzi Giddensa do ponownego podkreślenia roli historyczności: tylko poprzez ujęcie zjawisk w perspektywie czasowej można uchwycić dynamikę, w której działania aktorów, instytucje i struktury splatają się w złożoną całość. W tym miejscu teoria strukturacji staje się narzędziem nie tylko socjologicznym, ale i filozoficznym, dowodząc, że czas nie jest neutralnym medium, lecz samym tworzywem, w którym powstają i rozpadają się porządki społeczne.

Podwójna hermeneutyka: wyzwanie dla nauk społecznych

W tej perspektywie kluczowa staje się wprowadzona przez Giddensa idea podwójnej hermeneutyki, która uświadamia fundamentalną różnicę między naukami społecznymi a przyrodniczymi. Te drugie badają obiekty zewnętrzne wobec badacza, podczas gdy socjologia pochyla się nad działaniem ludzkim, które samo w sobie jest refleksyjne. Oznacza to, że teorie i kategorie analityczne nie pozostają w sterylnej przestrzeni akademii, lecz nieustannie przenikają do życia społecznego, przekształcając świadomość i praktyki aktorów. Jak ujął to Giddens, „pojęcia nauk społecznych nie tylko opisują świat, ale stają się częścią tego świata”, tworząc nierozerwalny splot między poznaniem a byciem.

Ten zwrotny wpływ sprawia, że badanie społeczeństwa jest zawsze formą uczestnictwa w jego nieustannej transformacji. Podwójna hermeneutyka zyskuje przy tym istotny wymiar czasowy, albowiem wprowadzenie nowych pojęć i narracji zmienia nie tylko teraźniejsze praktyki, ale również sposób, w jaki ludzie interpretują własną przeszłość i antycypują przyszłość. Czas społeczny okazuje się materią plastyczną, podatną na refleksję, nieustannie reinterpretowaną i rekonstruowaną przez tych, którzy go doświadczają. W tym sensie socjologia nie jest jedynie nauką o zastanych faktach, lecz także o horyzoncie możliwości i utajonym potencjale zmiany.

Konsekwencją takiego ujęcia jest głębokie przewartościowanie samego czasu. Pytanie nie dotyczy już jego sensu moralnego czy estetycznego, lecz jego fundamentalnej roli w konstytuowaniu ludzkiej egzystencji. Czas jawi się tu jako zasób nieodnawialny, ale także jako medium zapewniające bezpieczeństwo ontologiczne, subtelne narzędzie władzy i fundament historycznej świadomości. Trafnie ujął to Paul Valéry, pisząc: „czas to najrzadszy z naszych zasobów; wszystko inne można pomnożyć, lecz nie jego”. Słowa te rezonują w analizie Giddensa, dla którego kontrola nad czasem staje się ostatecznie kontrolą nad samym życiem społecznym.

Giddens: interdyscyplinarne echa w psychologii i filozofii

Myśl Anthony'ego Giddensa, poświęcona strukturacji życia społecznego, a zwłaszcza roli czasu i świadomości, wykracza daleko poza granice socjologii. Jego teoria staje się intelektualnym skrzyżowaniem, na którym spotykają się psychologia, filozofia, antropologia i nauki polityczne. Interdyscyplinarny charakter tej koncepcji polega na tym, że dostarcza ona wspólnego języka do opisu zjawisk, które tradycyjnie analizuje się w izolacji: od codziennych rutyn jednostki, przez trwałość instytucji, po dynamikę władzy i historyczny wymiar wspólnot.

W psychologii teoria Giddensa odnajduje głębokie echo w badaniach nad tożsamością i poczuciem ciągłości „ja". Już Erik Erikson podkreślał, że „człowiek potrzebuje zaufania, by móc żyć w czasie", wskazując, jak rutyna i przewidywalność warunkują zdrowy rozwój osobowości. Giddens rozwija tę intuicję, dowodząc, że bezpieczeństwo ontologiczne – to fundamentalne poczucie, że świat jest spójny i przewidywalny – zakorzenione jest w powtarzalności praktyk. Zerwanie tej ciągłości prowadzi do głębokiej dezorientacji. W świetle współczesnych badań nad traumą teoria strukturacji pozwala zrozumieć, dlaczego kryzysowe doświadczenia, wyrywając jednostkę z rytmu codzienności, tak brutalnie naruszają jej poczucie tożsamości.

W filozofii z kolei teoria ta staje się subtelną próbą rozwiązania klasycznego sporu między wolnością a determinizmem. Człowiek u Giddensa nie jest ani suwerennym twórcą własnej rzeczywistości, ani bierną marionetką struktur. Jego wolność urzeczywistnia się w ramach istniejących reguł i zasobów, a sprawczość polega na nieustannym, refleksyjnym monitorowaniu własnych działań i ich konsekwencji. Takie ujęcie zbliża socjologię do filozofii egzystencjalnej, gdzie człowiek jawi się jako byt rzucony w świat ograniczeń, a jednocześnie w pełni odpowiedzialny za kształt swojego życia. Jak pisał Jean-Paul Sartre, „człowiek jest skazany na wolność" – Giddens dopowiada: wolność ta zawsze rozgrywa się w czasoprzestrzennych ramach struktur, które jednocześnie ograniczają i umożliwiają.

W badaniach kulturowych teoria strukturacji otwiera nową perspektywę na analizę globalizacji. W świecie, gdzie media elektroniczne skondensowały czas społeczny, pytanie o to, jak jednostkowy rytm codzienności splata się z globalnym, powolnym pulsem instytucji, nabiera szczególnej wagi. Manuel Castells zauważył, że żyjemy w „społeczeństwie sieci", w którym przepływy informacji ignorują granice państw i kultur. Giddensowska analiza pozwala jednak zrozumieć, że mimo technologicznych rewolucji fundamentalna zasada pozostaje niezmienna: struktury istnieją tylko o tyle, o ile powielamy je w codziennych praktykach – nawet jeśli dziś te praktyki mają zasięg planetarny.

Nie można też pominąć wymiaru politycznego. Czas jest bowiem nie tylko medium życia społecznego, ale także narzędziem władzy. Kontrola nad rytmami pracy, kalendarzem politycznym czy oficjalną narracją

historyczną to subtelne formy panowania, które decydują o losach jednostek i całych wspólnot. Jak trafnie ujął to Michel Foucault, „historia to nieustanna walka o to, kto będzie mógł mówić o czasie i w imię jakiej pamięci”. Giddens, choć unika radykalizmu, podziela tę intuicję, wskazując, że zdolność społeczeństw do autorefleksji zależy od tego, kto dysponuje władzą nad pamięcią, informacją i wizją przyszłości.

W konsekwencji esej o teorii strukturacji staje się esejem o ludzkiej kondycji. Czas nie jest tu pasywnym tłem, lecz aktywnym tworzywem bycia. To on splata świadomość praktyczną jednostek z trwałością instytucji, porządek społeczny z nieprzewidywalnością historii, a poczucie bezpieczeństwa z nieustannym doświadczeniem zmiany. Można rzec, że teoria Giddensa nadaje czasowi status kategorii ontologicznej i epistemologicznej zarazem: jest on zarówno warunkiem istnienia społeczeństwa, jak i warunkiem jego poznania.

Warto tu przywołać słowa Zygmunta Baumana, który pisał: „Życie w czasie jest sztuką balansowania pomiędzy pamięcią a nadzieją”. Teoria strukturacji Giddensa dostarcza narzędzi, by zrozumieć ten balans nie tylko na poziomie indywidualnym, ale i zbiorowym. Pokazuje, że społeczeństwo to nic innego jak nieustanne negocjowanie między bezpieczeństwem rutyny a ryzykiem zmiany. W tej perspektywie pytanie o czas staje się pytaniem o samą możliwość istnienia życia społecznego – o jego kruchą naturę, ale i o jego nieustanną zdolność do refleksji i odnowy.

Veblen i Giddens: czas jako symbol statusu

W tradycji myśli społecznej czas długo uchodził za neutralny kontener zdarzeń, bierne tło dla historii i milczący świadek ludzkich dramatów. Jednak już Thorstein Veblen, choć nie stworzył systematycznej teorii czasu, wniósł do socjologii ideę temporalności jako narzędzia rywalizacji i symbolicznego medium dominacji. W jego ujęciu konsumpcja czasu, zwłaszcza w postaci próżnowania – terminologicznie ujętego jako „konsumpcja na pokaz” – staje się nie tylko wskaźnikiem pozycji klasowej, ale również sposobem konstruowania i utrwalania porządku społecznego. Czas przestaje być abstrakcją czy kategorią fizyczną, a staje się dobrem rzadkim, które można alokować i które nasycone jest wartością. Jawiąc się jako zużywalny zasób, jest czymś, co jednostka nie tylko traci, lecz również publicznie i spektakularnie ofiarowuje w celu afirmacji własnego statusu.

U Veblena czas zostaje utowarowiony nie tylko przez kapitalistyczną organizację pracy, jak chciał Marks, ale także przez rytuały elity, która posługuje się nim niczym walutą symboliczną. W przeciwieństwie do proletariusza sprzedającego swój czas pracy, członek klasy próżniaczej wydobywa znaczenie z dobrowolnego marnotrawstwa czasu, stając się w ten sposób producentem znaków statusu. Jego **habitus temporalis** – by posłużyć się językiem Pierre’a Bourdieu – czyli swoisty, ucieleśniony zmysł czasu, staje się performatywnym kodem służącym dystynkcji. To właśnie próżnowanie jest znakiem nie tyle bezczynności,

co potęgi, która komunikuje: „Stać mnie na to, by nic nie robić, a i tak istnieć ponad koniecznością”. W tym sensie czas nie jest tu miarą produktywności, lecz symbolem dominacji nad egzystencjalnym przymusem.

Z tej perspektywy temporalność społeczna w ujęciu Veblena wchodzi w rezonans z koncepcją dwoistości struktury Anthony’ego Giddensa, wedle której struktury społeczne są jednocześnie medium i rezultatem ludzkich działań. Struktura czasowa nie jest zatem ani całkowicie zewnętrzna wobec jednostki, ani w pełni wewnętrzna. Zostaje raczej ucieleśniona w codziennych praktykach, stając się zarazem efektem i środkiem działania – materializuje się w rytuałach, rytmach dnia, organizacji przestrzeni i stylach życia. Veblen antycypuje ten paradygmat, pokazując, że dyscyplina czasu nie dotyczy wyłącznie warstw podporządkowanych, ale również tych, które używają go jako narzędzia symbolicznej przemocy.

Czas jako zasób nieodnawialny i nieuchronnie znikający zostaje wpisany w cielesność jednostki. Ciało staje się operatorem temporalnym, medium, w którym odciskają się trajektorie życia społecznego. Inspirując się Merleau-Pontym, należałoby powiedzieć, że nie mamy ciała w czasie, lecz jesteśmy czasem przez ciało. Cielesność w teorii Giddensa stanowi ośrodek działania, konstruuje przestrzeń, w której zakorzeniona jest świadomość praktyczna, uformowana przez rytmy dnia, rutynę i rytuały konsumpcji. Freud z kolei intuicyjnie pojmował cielesność jako arenę represji, ale również czasowego uwewnętrznienia. Jego nieświadomość, stłumiona i wyparta, powraca jako zakłócenie porządku czasowego – przez lęk, nerwicę, przez odroczone w nieskończoność pragnienie.

Maurice Halbwachs sugerował, że pamięć społeczna konstytuuje się nie tyle przez indywidualne wspomnienie, ile przez społecznie reprodukowaną strukturę czasu. Veblenowska klasa próżniacza nie tylko konsumuje czas, ale również manipuluje jego historią, stylizując przeszłość jako legitymizującą opowieść o swoim wywyższeniu. Jest to mechanizm analogiczny do Foucauldiańskiej genealogii władzy, która nie tyle płynie w czasie jako ciągłość, ile rozciąga się przez serię przerw, rekombinacji i dyscyplinujących rytuałów. Władza nie tylko rozporządza przestrzenią i ciałami, ale również narzuca temporalny rytm, wyznaczając cykle pracy, odpoczynku i ceremonii. U Foucaulta czas jest aksjomatem panoptycznej władzy, sposobem porządkowania działań i reorganizacji samego podmiotu.

W tym kontekście kluczowa staje się koncepcja **durée**, czyli czasu przeżywanego, którą Alfred Schutz zaczerpnął od Bergsona. To właśnie ten czas, niechronologiczny, ale trwający, jest przestrzenią, w której jednostka uczy się funkcjonować w ramach społecznych oczekiwań. Veblenowska klasa próżniacza nie uczestniczy w czasie linearnym i produktywnym. Jej istnienie jest archetypiczne, zakorzenione w rytuałach, które przez powtarzalność nadają pozory niezmienności i ponadczasowości. W rzeczywistości jednak, jak zauważa Claude Lévi-Strauss, taki odwracalny czas jest konstruktem kulturowym, który ukrywa historyczność jako produkt interesów. Rytuał nie powtarza przeszłości, lecz ją rekonstruuje, budując porządek, w którym elity są naturalnymi zarządcami społecznego czasu.

Czas w teorii Veblena można zatem uznać za narzędzie rozróżnienia i przemocy symbolicznej, które jednocześnie porządkuje społeczeństwo i eksploatuje jednostkę. W nowoczesności, jak pisał Max Weber, racjonalizacja czasu staje się fundamentem biurokratycznej organizacji świata. Zegary, rozkłady i kalendarze nie są niewinne – są instrumentami władzy i ramami uracjonalizowanego wyzysku. W logice kapitalizmu czas pracy zostaje wyodrębniony i sprzedany, co Marks nazwał utowarowieniem ludzkiej zdolności do działania. Dla proletariusza czas jest więc zawsze czasem cudzym; dla elity – surowcem do symbolicznej obróbki.

Media cyfrowe: aktualność Veblena i Giddensa

Współczesna recepcja myśli Veblena pozostaje ambiwalentna. Z jednej strony jego analiza konsumpcji na pokaz weszła do kanonu teorii kultury konsumpcyjnej, stanowiąc punkt odniesienia dla tak różnych myślicieli jak Bourdieu czy Bauman z jego diagnozami płynnej nowoczesności. Z drugiej jednak strony, Veblenowi zarzuca się anachroniczność, zwłaszcza w kontekście wielopoziomowych rytmów czasu generowanych przez media cyfrowe, sieciowe ekonomie uwagi i logikę pracy platformowej. A jednak to właśnie w ujęciu posthumanistycznym, gdzie czas jest zarządzany nie tylko przez ludzi, lecz także przez algorytmy i tempo obiegu danych, jego intuicja dotycząca konsumpcji czasu jako kodu statusu powraca z zaskakującą mocą. Influencer nie „ma czasu”. On jest czasem, mierzalnym w zasięgach, cyklach reakcji, rytmach viralowości.

W tej dynamice ciało przestaje być jedynie biernym medium, a staje się interfejsem temporalnym – nie tylko odczuwa czas, ale jest jego ucieleśnioną reprezentacją. Freudowska struktura pragnienia, Foucaultowska dyscyplina ciała czy Goffmanowska dramaturgia życia codziennego, wszystkie te koncepcje zbiegają się w punkcie, w którym jednostka jawi się jako jednoczesny produkt i producent czasu. Nie jest bytem „w czasie”, lecz staje się „samym czasem”. Jak zauważył Ludwig Wittgenstein, sens wypowiedzi zależy od jej użycia w konkretnej formie życia, która nie jest abstrakcyjna, lecz osadzona w cieleśnie przeżywanej praktyce. Tym samym człowiek nie tyle zużywa czas, ile go urzeczywistnia.

Czas jest zatem aksjologicznym rdzeniem społeczeństwa – definiuje granice wspólnoty, warunki podmiotowości, rytmy władzy. W ujęciu Giddensa nie jest on neutralnym tłem dla działań, lecz strukturą performatywną, w której społeczne praktyki są nieustannie reprodukowane. W teorii Veblena, mimo braku formalnej siatki pojęciowej, czas objawia się właśnie jako medium wyrażania nierówności, dominacji i estetyki życia. W dobie ekonomii uwagi, pracy typu gig, algorytmicznego zarządzania i kryzysu fizycznej obecności, jego intuicje o czasie jako zasobie statusowym, nieodnawialnym i dyscyplinującym, nabierają dziś niepokojącej aktualności.

W świecie, gdzie czas stał się towarem i narzędziem władzy, teoria Giddensa przypomina o jego fundamentalnej roli w konstytuowaniu ludzkiej egzystencji. Czy w pogoni za efektywnością i produktywnością nie tracimy z oczu tego, co w czasie najcenniejsze – możliwości refleksji i odnowy? A może przyszłość należy do tych, którzy nauczą się odzyskiwać kontrolę nad własnym czasem, aby móc w pełni urzeczywistnić swoje człowieczeństwo?

Inspiracje

[1]

"stanowienie społeczeństwa" Anthony Giddens

2003 | Zysk i S-ka | ISBN: 9788371507038

Anthony Giddens, baron Giddens (ur. 18 stycznia 1938 r. w Edmonton, Londyn), to wybitny angielski socjolog, twórca **teorii strukturnacji**, godzącej agencję jednostek ze strukturami społecznymi, oraz holistycznej analizy społeczeństw nowoczesnych. Pierwszy w rodzinie z niższej klasy średniej, który studiował, ukończył socjologię i psychologię na University of Hull (1959). Wykładał w Leicester (od 1961), Cambridge (od 1969, fellow King's College, prof. 1987). Dyrektor LSE (1997-2003, obecnie emeritus), life fellow King's. Kluczowe dzieła: **Kapitalizm i nowoczesna teoria społeczna** (1971), **Konstytucja społeczeństwa** (1984), **Trzecia droga** (1998), wpływająca na politykę Blaira. Autor ponad 34 książek w 29 językach, wprowadził 'utopijny realizm', pojęcia refleksyjności i globalizacji. Nagroda Księżnej Asturii 2002.[1][2][4][5][6][9]

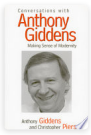
__Anthony Giddens__, Baron Giddens (born January 18, 1938, in Edmonton, London), is a preeminent English sociologist renowned for his __theory of structuration__, which reconciles agency and structure in social practices, and his holistic analysis of modern societies. The first in his lower-middle-class family to attend university, he graduated in sociology and psychology from the University of Hull (1959), earned a master's, and lectured at Leicester (1961) before joining Cambridge in 1969 as a King's College Fellow, rising to full professor in 1987. As LSE Director (1997-2003), he became Emeritus Professor there and holds Life Fellow status at King's. Key works include __Capitalism and Modern Social Theory__ (1971), __The Constitution of Society__ (1984), and __The Third Way__ (1998), influencing Tony Blair's policies. Author of over 34 books in 29 languages, Giddens coined 'utopian realism' and advanced concepts like reflexivity and globalization, earning the 2002 Prince of Asturias Award.[1][2][4][5][6][9]

London School of Economics (Emeritus Professor), King's College, Cambridge (Life Fellow)

Literatura uzupełniająca

Książki

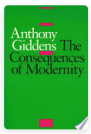
Autorzy przywoływani w artykule:

[1] **"Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber"**

Anthony Giddens

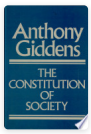
1998 | Stanford University Press | ISBN: 9780804735681

[2] **"The Consequences of Modernity"**

Anthony Giddens

2013 | John Wiley & Sons | ISBN: 9780745666440

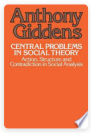

[3] **"The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration"**

Anthony Giddens

1984 | Univ of California Press | ISBN: 9780520052925

Google Scholar

[4] **"Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis"**

Anthony Giddens

1979 | Univ of California Press | ISBN: 9780520039759

[5] **"New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies"**

Anthony Giddens

2013 | John Wiley & Sons | ISBN: 9780745677156

Literatura pokrewna (Google Scholar):

[6] **"Time and Free Will: An Essay on the Immediate Data of Consciousness"**

Henri Bergson

2025 | Anson Street Press | ISBN: 9781023512534

Google Scholar

[7] **"Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates"**

Erving Goffman

2017 | Routledge | ISBN: 9781351327749

[8] "The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism"

Max Weber

2025 | Lebooks Editora | ISBN: 9786558948834

Google Scholar

[9] "The Communist Manifesto"

Karl Marx, Friedrich Engels

2024 | Haymarket Books | ISBN: 9798888900451

Google Scholar

[10] "The Structure of Behavior"

Maurice Merleau-Ponty

1963 | Beacon Press (MA)

Google Scholar

[11] "The Structures of the Life-World"

Alfred Schütz, Thomas Luckmann

1973 | Northwestern University Press

Google Scholar

[12] "The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences"

Michel Foucault

1974 | Gallimard

Google Scholar

[13] "Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology"

Max Weber

1968 | New York, Bedminster P

Google Scholar

[14] "Creative Evolution"

Henri Bergson

2024 | Lebooks Editora | ISBN: 9786558943037

Google Scholar

[15] "The Presentation of Self in Everyday Life"

Erving Goffman

2019 | University of Edinburgh Social Sciences Research Centre | ISBN: 9781710444322

[16] **"The Phenomenology of the Social World"**

Alfred Schütz

1970 | Northwestern University Press

Google Scholar

[17] **"Structures of the Life-World"**

Alfred Schütz, Thomas Luckmann

1973 | Northwestern University Press

[18] **"Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste"**

Pierre Bourdieu

2013 | Routledge | ISBN: 9781135873165

[19] **"Outline of a Theory of Practice"**

Pierre Bourdieu

1977 | Cambridge University Press | ISBN: 9780521291644

[20] **"Phenomenology of Perception"**

Maurice Merleau-Ponty

2015 | Routledge | ISBN: 9781296031534

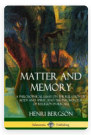
Google Scholar

[21] **"Discipline and Punish: The Birth of the Prison"**

Michel Foucault

2012 | Vintage | ISBN: 9780307819291

[22] **"Matter and Memory"**

Henri Bergson

2018 | Zone Books | ISBN: 9781387939732

Google Scholar

Artykuły naukowe

Autorzy przywoływani:

[1] **"A Contribution to the Critique of Political Economy"**

Karl Marx

1859 | Various

Google Scholar

[2] **"A Network Theory of Power"**

Manuel Castells, Peter Monge

Google Scholar

[3] **"Anthony Giddens' Model of Structuration"**

Segre, Dillon

2014

Google Scholar

[4] **"ANTHONY GIDDENS'S STRUCTURATION THEORY AND RELEVANCE WITH SOCIOLOGY OF KNOWLEDGE"**

Rifqi Khairul Anam

2025 | SOCIAL EDU: JURNAL ILMU SOSIAL DAN PENDIDIKAN

Google Scholar

[5] **"Bezpieczeństwo ontologiczne państwa – koncepcja i zastosowanie"**

Tomasz Pawłuszko

2020 | Doctrina. Studia społeczno-polityczne

Google Scholar

[6] **"Bezpieczeństwo ontologiczne w polityce światowej: tożsamość państw i dylemat bezpieczeństwa"**

Jennifer Mitzen

2022 | Stosunki międzynarodowe. Antologia tekstów źródłowych

Google Scholar

[7] **"Collected Papers, I: The Problem of Social Reality"**

Alfred Schutz, Maurice Natanson

1962 | American Journal of Sociology

Google Scholar

[8] **"Collected Papers. Vol. V. Miscellaneous Papers, 1888-1938"**

Sigmund Freud

1938

Google Scholar

[9] **"Communication, power and counter-power in the network society"**

Manuel Castells

2007 | International Journal of Communication

[10] **"Concept and Theory Formation in the Social Sciences"**

Alfred Schutz

1954 | The Journal of Philosophy

Google Scholar

[11] **"Dualność czy dualizm? Relacje pomiędzy strukturą i podmiotowym sprawstwem we współczesnych debatach teoretycznych"**

Unknown Author

2017

Google Scholar

[12] **"Economic & Philosophic Manuscripts"**

Karl Marx

1844 | Deutsch-Französische Jahrbücher

Google Scholar

[13] **"Eye and Mind"**

Maurice Merleau-Ponty

1961 | Art de France

[14] **"Forms of Capital"**

Pierre Bourdieu

Google Scholar

[15] **"Foucault's concepts of structure … and agency?: A critical realist critique"**

Lance Wheatley

2019 | Journal for the Theory of Social Behaviour

[16] **"Giddens's Structuration Theory and Information Systems Research"**

Helena Karsten, Michael D. Jones

2005

[17] **"How the Past Lives On"**

Maurice Halbwachs

1993 | Contemporary Sociology A Journal of Reviews

Google Scholar

[18] **"Introduction to Metaphysics"**

Henri Bergson

1903 | Revue de métaphysique et de morale

[19] **"Kant's Critique of Judgement"**

Thorstein Veblen

1884 | Journal of Speculative Philosophy

[20] **"Kant’s Critique of Judgement"**

Thorstein Veblen

1884 | Journal of Speculative Philosophy

[21] **"Lectures on the Philosophy of Religion"**

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

1832

[22] **"Les rites d'institution"**

Pierre Bourdieu

1982 | Actes de la recherche en sciences sociales

[23] **"Manuel Castells' theory of information society as media theory"**

Kęstas Kirtiklis

2025

Google Scholar

[24] **"On Face-work"**

Erving Goffman

1955

[25] **"On Multiple Realities"**

Alfred Schütz

1945 | Philosophy and Phenomenological Research

Google Scholar

[26] **"On the Psychical Mechanism of Hysterical Phenomena"**

Sigmund Freud, Josef Breuer

1893

[27] **"Ontological security in international relations: self-identity and the anarchical society"**

Brent J. Steele

2008 | Routledge

[28] **"Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma"**

Jennifer Mitzen

2006 | European Journal of International Relations

Google Scholar

[29] **"Philosophical intuition"**

Henri Bergson

1911

[30] **"Politics as a Vocation"**

Max Weber

1919

[31] **"Race et histoire"**

Claude Lévi-Strauss

1952

[32] **"Repression"**

Sigmund Freud

1915

Google Scholar

[33] **"Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field"**

Pierre Bourdieu

1994 | Sociological Theory

[34] **"Science as a Vocation"**

Max Weber

1917

[35] **"Some Neglected Points in the Theory of Socialism"**

Thorstein Veblen

1891 | Annals of AAPSS

[36] **"Structuration Theory"**

Junaid Ashraf, Shahzad Nasir Uddin

2021 | Journal of Critical Realism

[37] **"Structuration Theory and Self-Organization"**

Werner Fuchs

2003

[38] **"Teoria strukturacji Anthony'ego Giddensa i jej wykorzystanie w badaniach z zakresu rachunkowości zarządczej"**

Ewelina Zarzycka

2013 | Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości

Google Scholar

[39] **"The Difference Between Fichte's and Schelling's Systems of Philosophy"**

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

1801 | Kritisches Journal der Philosophie

[40] **"The Forms of Capital"**

Pierre Bourdieu

1986 | Cultural Theory: An Anthology

[41] **"The Interaction Order"**

Erving Goffman

1983 | American Sociological Review

[42] **"The Nature of Deference and Demeanor"**

Erving Goffman

1956

[43] **"The 'Objectivity' of Knowledge in Social Science and Social Policy"**

Max Weber

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik

[44] **"The Problem of Social Reality: Collected Papers I"**

Alfred Schutz

1962

[45] **"The Problem of Transcendental Intersubjectivity in Husserl"**

Alfred Schütz

Google Scholar

[46] **"Theses on Feuerbach"**

Karl Marx

1845 | Various

Google Scholar

[47] **"The Structural Study of Myth"**

Claude Lévi-Strauss

1955 | Journal of American Folklore

[48] **"The Structuration Approach of Anthony Giddens"**

Mukunda Lamsal

2017

[49] **"The Subject and Power"**

Michel Foucault

1982 | Critical Inquiry

[50] **"Type and Eidos in Husserl's Late Philosophy"**

Alfred Schütz

1959 | Philosophy and Phenomenological Research

[51] **"Uwarunkowania i dotychczasowe skutki inwazji Rosji na Ukrainę – (nie)bezpieczeństwo ontologiczne, przetrwanie reżimu czy dewiacja ideologiczna?"**

Oleksii Polegkyi, T Stępniewski

2024 | Studia Polityczne

[52] **"Zygmunt Bauman. Individual and society in the liquid modernity"**

Emma Palese

2013 | SpringerPlus

Google Scholar

Artykuły pokrewne (Google Scholar):

[53] **"Functionalism: apres la lutte"**

Anthony Giddens

1976 | Social Research

[54] **"New Rules of Sociological Method: a Positive Critique of interpretative Sociologies"**

Anthony Giddens

1976

APA ONE Publishing System

Fundacja Dobre Państwo © 2026

Article ID: 74559df4-7ff1-4675-aa56-dcdd4e31c3c6